

TOPLUMA BAKIŞTA YAPISAL – İŞLEVSEL YAKLAŞIM: ORGANİK SİVİL TOPLUM

Emre AYHAN*

'Sivil toplum' kavramı 60-70'lerde Avrupa ve Amerika'da yaygınlaşan 'çevreci', 'feminist', 'barışçı' gibi etiketleri olan örgütlerin toplumsal etkisinin artmasından beri, sık sık gündeme gelen bir kavram olmuştur¹. Soğuk savaşın bitimiyle birlikte değişen küresel paradigma sivil toplum tanımını da çok yönlü olarak etkilemiştir. Buna rağmen 'Sivil Toplum' ya da 'Sivil Toplum Kuruluşları', henüz herkes tarafından benimsenebilecek bir tanıma sahip olmaktan uzaktırlar². Örneğin, ABD'de en önemli sivil toplum örgütleri 'charity foundations'(hayır kurumu) başlığı altında faaliyet gösteren, federal hükümete vergi vermeyen, genelde dini içerik de taşıyan kuruluşlardır³. İskandinav ülkelerinde ise her yurttaşın ortalama 10-12 sivil toplum kuruluşuna üye olduğu, bu kuruluşlar aracılığıyla karar verme süreçlerinde etki ve baskı oluşturduğu, doğrudan demokrasiye yakın bir katılımcı demokrasi bulunmaktadır⁴. Bu iki bağlamdaki kuruluşları aynı kefeye koymak tabii ki olanaksızdır. Yani sivil toplum örgütleri öbeklerinin dünya ölçeğinde bir benzeşikliğinden bahsedilememektedir.

Ancak, sivil toplum örgütleri ile ilgili 'ortak' bir şeyler ararken karşımıza ortak bir hata çıkmaktadır; o da toplumun belirli işlevlere sahip bir parçasını ayırıp ona 'sivil toplum' demek ve bu parça içinde faaliyet gösteren kuruluşları da 'Sivil Toplum Kuruluşları' diye nitelemektir⁵.

Nitekim, terimlerin Türkçe'ye çevrilmesi sırasında da bir takım yanlışlar yapılmıştır. Özgün biçimi 'Non-Governmental Organization' (Hükümet Dışı Kuruluş) olan tanım, 'Sivil Toplum Kuruluşu' (Civil Society Organization) olarak çevrilmiştir. Ayrıca, yine aynı kesimi daha geniş bir kapsayıcılıkla ifade etmek üzere getirilmiş bulunan 'Nonprofit Organization' (Kâr Amaçlı Olmayan Kuruluş), 'Nonprofit Sector' (Kâr Amaçlı Olmayan Sektör) terimleri Türkçe'de yaygınlık kazanamamıştır. Bunun yanı sıra, yine geniş anlamıyla sivil toplum örgütlerini kapsamak amacıyla, ancak dışlama yoluyla yapılan negatif bir tanımlama daha vardır: 'Kamu Sektörü'⁶nün ve 'Kar Amaçlı (Özel) Sektör'ün

* **Boğaziçi Üniversitesi, İktisat Bölümü Öğrencisi**

¹ Bu kuruluşları belirtmek için literatürün en gelişkin olduğu İngilizce'de çeşitli adlar kullanılmaktadır: **Non-Governmental Sector, Non-Profit Sector, Third Sector** vb. (Salamon ve Anheier, 1997). 'Sivil Toplum Kuruluşları' daha çok 'Non-Governmental Organizations' karşılığı olarak kullanılmaktadır.

² Kavram bu şekilde kullanıldığında, toplumun geri kalanına da tanımlayıcı bir sıfat bulmamız gerekir.

³ Kamu sektörü, KİT'lerden oluşan kamunun ekonomik etkinlik alanı anlamında değil kamusal amaçlı işler yapmak üzere örgütlenmiş, gücünü kamudan alan sektör anlamında kullanılmalıdır. İleride görüleceği üzere, bu sektörün çekirdeği, saf kamusal yararı temsil eden devlettir. Onun yanında kamunun sahibi olduğu ama kâr ya da toplumsal amaçlı işler yapan KİT'ler, dernekler ve vakıflar bulunur. Ayrıca 'sektör' sözcüğü günlük kullanımda ekonomik bir içerik kazanmıştır. Ancak sözcüğün Türkçe karşılığının 'kesim' olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

dışında kalan, kâr amaçlı olmayan kuruluşların tümüne bu iki sektörün dışında kaldıkları için ‘Üçüncü Sektör’ denmektedir. İlerleyen bölümlerde açıklanacak olan yapısal-işlevsel yaklaşım ve oradan varılacak olan ‘Organik Sivil Toplum Modeli’ de bu üç sektörü temel almaktadır. Toparlamak gerekirse,

- ‘Kamu Sektörü’, ‘Public Sector’, ‘Governmental Organizations’, ‘Kamu Kurum ve Kuruluşları’;
- ‘Özel Sektör’, ‘Private Sector’, ‘Kâr Amaçlı Sektör’, ‘For-Profit Sector’;
- ‘Üçüncü Sektör’, ‘Third Sector’, ‘Kâr Amaçlı Olmayan Sektör’, ‘Nonprofit Sector’, ‘Sivil Toplum Örgütleri’, ‘Non-Governmental Organizations’

terim öbekleri kendi içlerinde aşağı yukarı eş anlamlıdır ve aynı kesimi temsil ederler. Yazıda bunlar için ‘Kamu Sektörü’, ‘Kâr Amaçlı Sektör’ ve ‘Üçüncü Sektör’ terimleri kullanılacaktır.

‘Organik Sivil Toplum’ ise bu üç bileşenin ‘organik’ bir bütünlük ve tutarlılık içinde işlediği yapıyı adlandırmak için kullanılacaktır.

Terimler ve tanımlarla ilgili tartışmaya nokta koymadan önce, **Ali Nejat Ölçen** tarafından öne sürülen ‘halk sektörü’ kavramına da değinmekte yarar var. **Ali Nejat Ölçen**, ‘halk sektörü’ ile halkın kendi sermaye ve girişimciliğiyle oluşturacağı kâr amaçlı kuruluşları kastetmekte ve onları **KİT**’lerden ve özel sektör kuruluşlarından ayrı bir yere oturtmaktadır⁴. Burada yapılmak istenen şey ise bundan çok farklıdır. Öne sürdüğümüz sivil toplum önermesi, oyuncuların ekonomik etkinliklerinin yanında ‘toplumsal’ ve ‘kamusal’ diye adlandıracağımız iki ayrı alanda göstermekte oldukları etkinlikleri de kapsamaktadır. Dolayısıyla ‘halk sektörü’, bizim modelimizde tek parça halinde değil, bölünmüş olarak yer almaktadır.

KAPİTALİZM - SOSYALİZM EKSENİNDE TARTIŞMA

Piyasa ekonomilerinde kamu sektörü, kamusal mal ve hizmetleri üretmek ve piyasanın güvenli ve özgür bir ortamda işlemlerini sağlamakla yükümlüdür. Geri kalan tüm etkinlikler yurtttaşların özgür iradelerine, girişimciliklerine ve serbest piyasanın gizli eline bırakılmıştır.

Kamusal mal, bölünmezlik, birlikte tüketim, fiyatlandırılmama, tüketimde eşitlik özelliklerini bünyesinde barındıran malların genel adıdır.

Ancak eğitim, sağlık, ulaşım gibi birçok alanın kamu hizmeti mi piyasa hizmeti mi sayılacağı konusunda liberal teoriler çelişik sonuçlar vermektedir. Bu çelişmelerin ayrıntılı açıklanması, bu yazının sınırlarını aşan ekonomik ve sosyal analizler gerektirmektedir. Ancak gözle görülen, inkâr edilemez gerçekler vardır. Özel sektörün sağlık ve eğitim alanında bir ayrıcalıklılar sınıfına hizmet ettiği yakından tanık olduğumuz bir olgudur.

Kamusal malların eşitsiz dağılımı, diğer hak ve özgürlüklerin kullanımını da temelden etkileyerek, her alanda toplumsal katmanlar arasındaki farkın açılmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra ‘serbest piyasa = hür düşünce’ kalıbına uygun kurulan demokrasiler zaman içinde yüksek toplumsal katmanların hakimiyetlerini pekiştirdikleri elitist yönetimlere dönüşebilmektedir. Bu, yalnızca gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan bir olgu değildir. İtalya’daki **Berlusconi** iktidarı, Amerika Birleşik Devletleri’nde **Rockefeller** ailesinin yıllar süren belirleyiciliği gelişmiş ülkelerin de bu olgudan muaf olmadığını göstermektedir.

Sosyalizm –ya da daha somut ifadeyle Marksizm- konuya bambaşka bir açıdan yaklaşmakla beraber, gerçeği açıklayıcı olmaktan uzaklaşmıştır. Marksizm’e göre, kamu yararı emekçi sınıfların yararı ile eş anlamlıdır ve tarihin hiçbir döneminde devlet tarafından temsil edilmemiştir. Elbette ki tarihin kimi dönemlerinde kamu yararının belirli düzeylerde gözetildiği dönemler yaşanmıştır ama, bu ancak olası bir ayaklanmayı önlemek için baskı ve sömürüye dayalı sistemin bir süreliğine gevşetilmesi biçiminde olmuştur⁵.

Bu sonuca varılırken, devletin tarihsel kökeni ve rolü de ‘bir sınıfın bir başka sınıf üzerindeki baskı örgütü’ olarak konumlandırılmıştır. Analiz böyle sınıflara dayandırılınca, devlet de sınıfların egemenlik için çekiştiği, birbirlerini ezmek için kullandıkları bir arena haline geliyor. Örneğin **Politzer**’e göre “Eğer devlet, sınıf savaşımının üstündeysen, yani sınıfların uzlaşmasının bir organizmasıysa, besbelli ki toplumun kendisinden oluşamaz; o halde toplumun daha yukarılarından gelmesi gerekir; eğer bu tanrı değilse ruhtur”⁶. Marksizm’in bu klasik yaklaşımı ile insan düşüncesi bir kısılcığın içine düşürülmüştür:

1. Sınıflar savaşımı mutlak bir gerçek olarak kabul edilmiştir. Sınıflar hiçbir zaman işbirliği yapamazlar. Bu nedenle iki yol vardır: Sömürü ve çatışma ya da devrim ve değişim.
2. Sınıfların uzlaşması sonucu ortaya çıkan bir yapı olamayacağına göre, devletin sınıfların dışında/üstünde olduğu yalandır. Devlet her zaman ve ancak bir sınıfı temsil edebilir; sınıfların ortak çabasını ve katkısını değil.

Şimdi, bu mantık üzerinden düşünmeyi sürdürelim: Devlet toplumu (biçimi ulus olabilir, ümmet olabilir, pek fark etmemektedir) temsil eder. Ama devlet bir sınıfın egemenliğindedir. Dolayısıyla, toplum da aynı sınıfın ekonomik, toplumsal, siyasal egemenliği altındadır. Devletin temsil ettiği toplumun çeşitli sınıfları arasında gerçek uzun vadeli çıkar birliği söz konusu değildir. Bir kapitalist ile bir emekçinin herhangi bir noktada aynı safta bulunması olanaksızdır. Örneğin, ulusal siyaset diye bir şey yoktur ve bu adla anılanlar aslında burjuvazinin siyasetidir. Yani, sınıfsal mücadele dışında kalan toplumsal konularda örgütlenmenin de bir anlamı yoktur. Hatta yardımlaşma amaçlı örgütler bile ‘sömürü düzeninin ayakta kalmasına yardımcı oldukları’ndan dolayı tasvip edilmezler.

Eğer sınıf savaşımı bir devrimle sonuçlanıp Sosyalizm gelirse, bu kez hiçbir toplumsal örgütlenmeye gerek yoktur, çünkü devlet artık ‘halkın’ devleti olmuştur. Ne sendika gerekir ne çevre örgütü, ne de mahalle girişimi; bütün bu işlevler zaten devlette bütünleşmiştir.

Bu mantık dizgesinin pratikteki sonucu Sosyalist Blok’un demokrasi karnesinden açıkça gözlenebilir. Yurttaşından en basit hak arama yollarını bile esirgeyen, kaynakların yerel ölçekte verimli kullanımını baltalayan merkezi planlama ile toplumsal sorunlara ancak kaynakların israfı pahasına çözüm bulunabilmiştir.

Şimdi kapitalist-sosyalist eksenden öteye geçelim ve bir önermede bulunalım: Ulus, bir insanlar topluluğu ve bu topluluğun gereksinimleri var. Bu ihtiyaçların karşılanması ise iki temel işleve dayanıyor: Üretim ve bölüşüm. Üretim ve bölüşüm ise organizasyona dayanmaktadır. Organizasyonu çeşitli ölçeklerde sağlayabilmek için devlet, şirket, birlik, dernek vb. kuruluşlar bulunmaktadır. O halde, ‘üretim ve bölüşümün optimizasyonunun bu oyuncuların eşgüdümüyle sağlanabilirliği’ni, dolayısıyla ‘bu oyuncuların da daha geniş açıdan organize edilmeleri gerekliliği’ni önerebiliriz.

YAPISAL - İŞLEVSEL ANALİZ

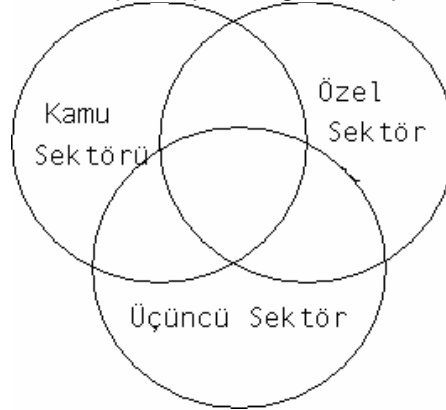
Yukarıda kısaca değinilen yaklaşım da dikkate alınarak, Kemalizm’in hedeflerine ulaşmada yararlanması gereken toplum kaynakları ve bunların nasıl seferber edileceği sorunsallarına çözüm aranırken yanıtlanması gereken ilk soru, toplumu nasıl algıladığımız, nasıl gördüğümüzdür. *Organik sivil toplum modeli*, bu bakımdan bir tartışmayı başlatmak ve ilk katkıyı yapmak amacıyla öne sürülmüş bir tezdır.

Öncelikle şunu belirtelim: Burada yapılacak olan analiz, teknik yönü ağır basan bir içerik taşımaktadır. Toplumbilimsel açıdan sınıflar, katmanlar vb. toplum kesimlerinin toplumsal yapıdaki yerleri kitapları dolduracak kadar tartışılabilir, dolayısıyla bir makalenin haddini aşar. Üstelik bu tartışmalar kolay kolay sonuca bağlanması mümkün olmayan, toplumsal yapının geçirdiği değişimlerle sık sık mecra değiştiren tartışmalardır. Teknik açıdan yapılacak bir analiz ise, bu tartışmaların sonucundan minimum düzeyde etkilenecek ve geçerliliğini büyük oranda koruyacaktır.

Yapısal-işlevsel analiz, yaşayan bir organizmanın çekildiği anda tarih olan fotoğraflarını çekmek yerine, hangi gereksinimlerini, nasıl ve ne miktarda karşıladığını açıklamaya çalışır⁷.

Organik sivil toplum modeli, sivil toplumu ilk bölümde açıklanan geniş anlamıyla açıklamak ve üçüncü sektör kuruluşlarını sınıflandırmak için yapısal-işlevsel analiz kullanılarak oluşturulmuştur.

Model, aşağıdaki şemada basitleştirilmiş olarak gösterilmiş olan bileşenlere dayanır.

Bu çizimde her bir sektör tanımlanırken sosyal yapıyı oluşturan, birbirinden görece ayrı ve kalıcılık taşıyan (ya da yavaş değişen) bileşenlerin neler olduğu ortaya konmuştur. Bunlar *kamu sektörü*, *özel sektör* ve *üçüncü sektördür*.

Bunların işlevlerinden bahsederken de hangi değerleri temsil ettikleri ve hangi amacı gerçekleştirdikleri göz önüne alınır. Başka bir deyişle, ele alınan bileşenin toplumsal organizmanın sürekliliğine olan katkısı irdelenir. Organizmanın sürekliliğinden anladığımız şey, *üretim* ve *bölüşüm* etkinliklerinin yerine getiriliyor olmasıdır.

İlk önce, toplumun belirli bir verimlilik düzeyinde çalışabilmesi ya da en azından yaşamını sürdürebilmesi için gereksinim duyduğu işlevsel alanlar tanımlanır. Bunlar *ulusal*, *toplumsal* ve *bireysel* işlevlerdir. Gerçekleşen *üretim* ve *bölüşüm* etkinlikleri bu ana başlıklar altında birbirinden nitelik ve nicelik olarak farklılaşır.

İkinci adımda, bu işlevleri ‘normal şartlar altında’ yerine getiren yapı ve süreçlerin kesin ve ayrıntılı tanımları yapılır. Bu işlem bu yazının sınırlarını aşmaktadır. Ancak genel bir fikir vermesi açısından, devletin kurumları -hukuki olarak ayrıntılı ve kesin biçimde tanımlandıklarından dolayı- örnek olarak düşünülebilir. Üç sektörün her birinde bu analizlerin yapılması gerekmektedir.

Üçüncü adım, gereksinimleri normal şartlar altında karşılayan işlevsel yapılardan birinin ya da bazılarının herhangi bir şekilde görevini yapamaz duruma gelmesi halinde (olağanüstü durum) bu yapıya ait işlevlerin hangi yapı tarafından sahiplenileceğidir^{iv}.

Türk Aydınlanma Devrimi buna en iyi örnektir. Yüzyıllarca tüm gelişmelere duyarsız kalmış, dolayısıyla ilerlemeyi sağlayacak kurumların çok azını kurabilmiş bir toplumda, Kurtuluş Savaşı ve sonrasındaki devrim yıllarında, gerekli olan tüm işlevler, -sonradan “sivil/asker bürokrasi” diye adlandırılan ve bu yolla baskıcı oldukları, toplum dışında ve üstünde yer aldıkları sanısı uyandırılmaya çalışılan- ordunun ve bürokrasinin ilerici kesimi

^{iv} Yapısal-işlevsel analizin ilk ortaya çıktığı ve yaygın kullanım alanı bulunan tıp ve fizyoloji gibi bilim dallarında, bir organın ya da hücre içindeki bir organelin görevini yapamaz duruma gelmesi halinde yerine ikame edilecek yapay nesnenin geliştirilmesinde de kullanılabilmektedir. Ayrıca, değişen çevre şartlarına uyum için gereken yeni yapılar da bu analizle tanımlanabilir.

tarafından halkla birlikte yerine getirilmiştir. Savaş sırasında cephane, yiyecek, giyecek, ulaşım, barınma gibi mal ve hizmetlere olan ihtiyaçlar olağan düzeyin çok üzerine çıkınca, zaten yok denecek miktardaki özel sektör (kâr amaçlı üretim biçimi) yetersiz kalmış ve doğan boşluk kâr amaçlı olmayan toplumsal üretim biçimiyle doldurulmuştur (örnek: Tekalif-i Milliye). Kurtuluştan sonra ise, hem dönüşüm yapmak hem de hali hazırda yaşamı sürdürecektir işlevleri yerine getirmek gibi büyük bir zorlukla karşılaşmıştır. Yaşamı sürdürmek için üretim, dönüşümü gerçekleştirmek için de devrim gerekmektedir. Ne yazık ki, o zamanlarda Anadolu’da ne üretim için kaynak ne de devrim için aydın bulunmaktadır. Sınırlı olanaklarla sınırlı sayıda insan –askerler ve bürokratların bir kısmı- biraz olsun aydınlanabilmiştir. Bu sınırlı kaynak yeri gelmiş siyasetçi, yeri gelmiş girişimci olmuştur.

Bu üç adım tamamlandıktan sonra, eldeki veriler ile ayrıntılara inilerek, üretim ve hizmet alanları alt başlıklar şeklinde ayrılır.

1. Kamu Sektörü

1.1. Devlet

- Ulusal düzeyde üretim ve bölüşümün verimliliğinin sağlanması
- Ulusal savunma
- Ulusal eğitim
- Sağlık
- İç güvenlik
- Kamu mallarının büyük kısmının üretimi
- Diğer iki oyuncunun eşgüdümünün makro düzeyde sağlanması, çalışmalarının ulusal bazda denetimi
- Ulusal Uzgörü Çalışması’na öncülük etmek

1.2. Meslek Odaları, sendikalar

- Belirli bir mesleğe ya da konuma (işçi, işveren) sahip yurttaşların ait oldukları grubun ortak çıkarlarının kamusal alana taşınması
- Grup içi denetimin sağlanması ve grubun saygınlığının korunması
- Gruba mensup kişiler arasında sosyal dayanışmanın sağlanması
- Kamu mallarının üretimi hakkındaki karar verme süreçlerine etki yapmak
- Başta özel sektör olmak üzere, üretici güçlerin kararlarının ve uygulamalarının kamusal düzeyde denetiminin sağlanması, ulusal eşgüdüm ve uzgörü projelerine katkı.

2. Özel sektör

Şirketler

- Gelir getirici etkinlikler yapmak
- Bireyin ekonomik olarak kendini gerçekleştirmesini sağlamak
- Üretimden doğan bilimsel ve teknik ilerlemeler yoluyla toplumsal ve bireysel yaşamın kalitesini artırmak.
- Ulusal Uzgörü Çalışması’nda uygulayıcı ve önerici roller üstlenmek

3. Üçüncü Sektör

Dernekler, Vakıflar, Birlikler, Girişimler

- İlgi alanları içindeki toplumsal konuların uygun düzlemlerde tartışılmasına ve sonuç getirici çalışmalar yapılmasına öncülük etmek

- Alanlarıyla ilgili etkinliklerde bulunmak; bu yapılırken toplumun ‘sosyal sorumluluk’ bilincini artırıcı, kolektif çalışmayı özendirici vurgularda bulunmak.
- Devletin eksik kaldığı hizmet alanlarında, ulusal eşgüdüm çerçevesinde tamamlayıcı, hatta öncü etkinliklerde bulunmak
- Toplumsal amaçlı projelere kaynak aktarmak, kaynağı denetlemek
- Kendi alanları içindeki ulusal ve uluslararası etki mekanizmalarına karşı uyarıcı ve bilgilendirici işlev görmek
- Ulusal stratejiler kapsamında gerekliliği ortaya çıkan kamuoyu etkileme ve örgütlenme işlevlerinin yerine getirilmesi
- Sivil toplum örgütü adıyla faaliyet gösteren yabancı etki ajanlarına yerel, ulusal ve küresel bazda alternatifler geliştirilmesi

SONUÇ

Yukarıda anlatılan model, henüz tartışmaya açılmamış bir öneri niteliğinde olup, birçok eksigi de bünyesinde barındırmaktadır. Ancak bu eksiklerin tamamlanması, tek bir kişinin değil, söz konusu alanlardaki uzmanların çalışmaları ile mümkün olabilir. Bu tartışmaların beklenen verimlilikte gerçekleşmesi ise ancak, Türkiye’nin stratejik planlama ve öngörü ile uğraşan tüm kaynaklarının bir ‘**Ulusal Uzgörü Çalışması**’^v etrafında birleştirilmesi ile olabilir⁸.

Unutulmamalıdır ki, buradaki modelin ve önerilen toplumsal yapının gerçekleşebilmesi, insanların buna inanması ve ulusal çıkar bilincine ulaşmış bir çoğunluğun varlığıyla mümkün olabilir. Modelde sözü geçen ‘üçüncü sektör’ -ya da sivil toplum örgütleri- de toplumsal yapının temelini yurttaşlık bilincine dayandıran, diğer oyuncuların gerçek çıkarları adına yeri geldiğinde sorgulayabilecek gerçek yurttaş girişimlerini kapsamaktadır. Yoksa, bugün ülkemizi birçok alanda tehdit eden ve ‘sivil toplum örgütü’ maskesi altına gizlenmiş yabancı kökenli şer odaklarına toplumsal yapımız içinde böylesi bir rol biçilmesi kesinlikle kabul edilemez.

KAYNAKLAR

- 1 Powell, Walter W.; “The Non-Profit Sector”; Yale University Press, 1987
- 2 Salamon, Lester ve Anheier, Helmut K.; “Defining the nonprofit sector: A cross-national analysis”; Manchester University Press, 1997.
- 3 Lawrence, Peter ve Spytbey, Tony; “Management and Society in Sweden”; Routledge & Kegan Paul, London, 1986.
- 4 “Ali Nejat Ölçen ile Söyleşi I-II”; Aydınlanma 1923 Bağımsız Kemalist Düşün Dergisi sayı: 37 – 38.
- 5 Politzer, Georges; “Felsefenin Temel İlkeleri”; Sol Yayınları, İstanbul, 2000.
- 6 Politzer, Georges; “Felsefenin Temel İlkeleri”; Sol Yayınları, İstanbul, 2000
- 7 Deutsch, Karl; “The Nerves of Government”; The Free Press, New York, 1967.
- 8 Öner, M. Atilla ve Alsan, Alper; “Ulusal Uzgörü Çalışmaları ve Türkiye 2023 için bir yöntem önerisi”; Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000.

^v Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için : <http://www.uzgoru.org> ya da “Ulusal Uzgörü Çalışmaları ve Türkiye 2023 için bir yöntem önerisi”- M. Atilla Öner ve Alper Alsan; Boğaziçi Üniversitesi Yayınları. 2000.